MALATYALI BİR MASAL ANASI: SUZAN GENİŞ

A tale teller-mother from Malatya: Suzan Geniş

Une conteuse à Malatya: Suzan Geniş

Doç. Dr. Esma ŞİMŞEK*

ÖZET

Masallar, taşıdıkları kültürel değer kadar, anlatıcıları bakımından da önemlidir. Her masal anlatıcısı (masal anası, masal ninesi, masalcı), anlattığı masala kendi bölgesinin mührünü vurur. Böylece, usta bir anlatıcıdan derlenen masalda, kendisine ait duygu, düşünce ve değer yargıları tespit edilebileceği gibi, ait olduğu bölgenin örfünü, âdetini, geleneğini, göreneğini, inanış sistemini vs. de bulmak mümkündür. Malatya'da yaşayan Suzan GENİŞ de bu yönüyle değerlendirildiğinde, anlattığı masallara duygu ve düşünceleri ile yaşadığı bölgenin kültürel değerlerini aksettiren usta bir anlatıcı olduğu görülür.

Bu makalede, Suzan GENİŞ'ten derlenen masallar, metin-anlatıcı yönünden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Masal, anlatıcı, kültür, metin.

ABSTRACT

Tales are important for their tellers as much as their cultural values. Every tale teller (tale teller mother, tale teller grandmothers, tale teller) uses stamp of their own region during tale telling. Consequently, in a tale, which collected from an expert teller, some certain points can be identified such as his/her emotion, thoughts and values. Furthermore, the mores traditions, belief systems etc. of their region can be traced in them. When we evaluate Suzan Geniş from Malatya from this point of view, she is an expert teller who reflects her own emotions, thoughts and cultured values of her own region into her tale telling activites.

In this article, tales derived from Suzan GENİŞ will be evaluated from text-teller point of views.

Key Words

Tale, teller, culture, text

Halk edebiyatının anlatmaya dayanan türleri arasında yer alan ve kendine mahsus çeşitli özelliklere sahip olan masa, anlatıcısı ile de dikkati çeker. Daha çok sözlü kaynaklar vasıtasıyla günümüze taşınan masallar, her anlatıcının dilinde farklı bir şekil kazanır. Diğer bir ifadeyle; "*Masalı her anlatan, onu bir ölçüde yeniden yaratır ve masalın yaşadığı her çevre ona kendi renklerini ve nakışlarını vurur.*" (BAŞGÖZ 1988: 25-29). Böylece bir masal, anlatıldığı her bölgede, anlatan her anlatıcının dilinde yeniden şekillenir; anlatıldığı bölgenin ve anlatıcısının çeşitli özelliklerini bünyesinde taşır. Yani masallardan hareketle, anlatıcının çevreyle ilişkisi, dinî inancı, olaylara bakışı ve anlatıldığı bölgenin coğrafî özellikleri, geçim kaynağı vs. gibi husûsiyetler rahatlıkla tespit edilebilir.

Bugüne kadar masal incelemesi konusunda çok sayıda çalışmanın yapılmasına rağmen, masalın anlatıcısı üzerinde fazla durulmamıştır. Halbuki, yukarıda da belirttiğimiz gibi masal ile anlatıcısı arasında sıkı bir ilişki vardır ve anlatıcı, anlattığı her metne kendinden ve kendi çevresinden birşeyler katar. Rus araştırıcısı Mark Azadovski'nin **Sibirya'dan Bir Masal Anası** (AZADOVSKİ 1992) adlı eseri bu konuda yapılan önemli ça-

* F.Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

lışmalardan biridir. Türkiye'de, bu konunun ehemmiyetini ilk defa Ziya Gökalp dile getirmiştir. Gökalp, masalların özel anlatıcılarının olduğunu; bu sebeple masalın, her anlatandan değil, sadece ocaktan yetişme usta anlatıcılardan derlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (FİLİZOK 1991: 94-95). Ayrıca, konuyla ilgili Saim Sakaoğlu'nun iki yazısı yayımlanmıştır (SAKAOĞLU 1987: 9-11; 1980: 3-6). İlhan Başgöz (BAŞGÖZ 1988) ile Pertev Naili Boratav (BORATAV 1988) da bu konu üzerinde durmuşlardır. "Kadirlili Bir Masal Anası: Meliha Varlı" (ŞİMŞEK 1996: 14-17) ile "Kırşehirli Bir Masal Anası: Esma Demirdaş" (ŞİMŞEK 1999: 22-27) ise tarafımızdan hazırlanmıştır.

Bugün, bu çalışmamıza bir yenisini daha katmak düşüncesiyle, masalları; öğrencimiz Özlem GENİŞ tarafından lisans tezi olarak hazırlanan Suzan GENİŞ'i, anlattığı masallardan hareketle bir **masal anası** olarak değerlendirmeyi uygun gördük (GENİŞ 1998). Malatya'nın Doğanşehir ilçesinde dünyaya gelen Suzan GENİŞ, 1960 yılında Ramazan Geniş ile evlenmiştir. Bir süre İstanbul'da oturan anlatıcımızın dördü erkek, biri kız olmak üzere beş çocuğu vardır.

Masalcılığına gelince… İkisi tekerleme olmak üzere 26 masal anlatan GENİŞ, bu masalları babası Mahmut KARSLIOĞLU'ndan dinlemiştir. Anlatıcımızın ifadesine göre, babası Mahmut KARSLIOĞLU, uzun kış gecelerinde evine gelen misafirlerine masal ve hikâye anlatırmış. Hatta, bazı hikâyeleri bir gecede bitmeyip birkaç gün devam edermiş. Yer yer de Battal Gazi'nin cenklerini veya çeşitli tarih kitaplarını ağlayarak, gözyaşları içerisinde okuduğu Suzan GENİŞ'in hatıraları arasında yer almaktadır. Baba KARSLIOĞLU'nun bu meziyeti daha sonra oğlu Aziz ile kızı Suzan'a da geçmiştir. Büyük bir ihtimalle, Battal Gazi cenkleri ile halk hikâyeleri oğluna, geriye kalan masalları da kızı Suzan GENİŞ'e miras kalmıştır.

Aslında, masalların anlatıcısı genellikle hanımlar olduğu için, masalcılık da, daha çok anadan kızı geçerek gelenekteki yerini muhafaza eder. Ancak, burada, bu düşüncenin tam tersini görüyoruz. Asıl anlatıcı babadır ve bu gelenek, babadan hem oğluna, hem de kızına geçmiştir. GENİŞ'in, babasından öğrenerek çeşitli zamanlarda çocuklarına, komşularına ve daha sonra da torunlarına anlattığı masalları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Deve (tekerleme)
2. Horozun Sırtındaki Ceviz Ağacı (tekerleme)
3. Şahmeran (EB: 57, AaTh: 673)
4. Çingene (EB:89, AaTh:-)
5. Bastığın Dallar Kurusun (EB: 89, AaTh: 408)
6. Padişahın Üç Kızı (EB: 104, AaTh: 313)
7. Padişahın Üç Oğlu (EB: -, AaTh:)
8. Hatemi Tey (EB:-, AaTh:-)
9. Üç Arkadaş (EB: 10, AaTh: 750D)
10. Gençlikte Gelen Belâ (EB: 136, AaTh: 398, 398 B)
11. Altın Şamdan (EB:-, AaTh: -)
12. Kül Eşek (EB: 166, AaTh:-)
13. Kör Dev (EB:-, AaTh:-)
14. Altın At, Altın Elbise, Altın Kılınç (EB: 258, AaTh: 530,532)
15. Dilerim Çengi (EB: 239, AaTh: 707)
16. Reyhancı Güzeli (EB: 231, AaTh:-)
17. İt Meniği (EB: 223, 239, AaTh: 707)

18. Muratsız Dilber (EB: 240, AaTh:-)

19. Gülcemal (EB: 247, AaTh: -)

20. Sefa ve Cefa (EB:-, AaTh:-)

21.Zümrüdüanka (EB: 257 / 72, AaTh: 532 / 301 A, 301 B)

22. Gara Vezir (EB: 279, AaTh: 1511 II)

23. Keloğlan Keçeli Tas (EB: -, AaTh:-)

24. Oğlan Geldim Kız Giderim (EB: 374, AaTh: 884)

25. Açtım Bir Duvah (EB: 226, AaTh:-)

26. Salman Selim (EB:399, AaTh:-)

Hiç şüphesiz her masalın değişen ve değişmeyen tarafları vardır. Değişmeyen tarafları, masaldaki olay örgüsü, olayların sıralanışıdır. Değişen tarafları ise bu olayların anlatıcı tarafından ifade ediliş şeklidir. Her anlatıcı, bilinen bir masalı kendine mahsus bir üslûp ile anlatır ve her anlatışta masal, yeni bir şekil kazanır. Biz burada Suzan GENİŞ'in anlattığı masallarda, kendisine ait ne tür değişikliklerin yapıldığını tespit ederek, ilave edilen yeni unsurları şekil ve muhteva yönünden değerlendirmeye çalışacağız:

A. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1. Formellerin Kullanılışı: Masalların belirli yerlerinde, belirli vazifeler için kullanılan kalıplaşmış ifadeler vardır. Ancak, kalıplaşmış formel şekillerinin olmasına rağmen, her anlatıcının kullandığı formel, bir birinden az da olsa farklılık gösterir. Usta bir anlatıcı genellikle, anlattığı her masalda aşağı-yukarı benzer formelleri kullanır. Nitekim, daha önceki çalışmamızda da, bu düşüncemizin doğru olduğunu görmüştük (ŞİMŞEK 1999: 22-27). Fakat, üzerinde durduğumuz kaynak şahsımız, daha önceki düşüncelerimizin tam tersine, anlattığı her masalda farklı farklı formeller kullanmaya özen göstermiştir. Bu farklılık, özellikle bitiş formellerinde dikkat çekmektedir. Bu düşünceye bağlı olarak, Geniş'in anlattığı masallarda tesbit ettiğimiz formellerden bazılarını şu şekilde verebiliriz:

a) Giriş Formeli:

"Bir varmış bir yohmuş ……"(1, 6, 7, 9, 23, 24, 26)[1]

"Bir varmış bir yohmuş, evvel zaman içinde ……" (2-5, 8, 12, 21)

"Bir varmış bir yohmuş, zamanın birinde ……" (11, 13, 18)

"Zamanın birinde ……" (14, 16, 22)

"Vahtı zamanın birinde……" (20)

"Bir varmış, bir yohmuş, evvel zaman içinde, halbur saman içinde, develer dellal imiş, pireler berber imiş. Ben onbeş yaşında iken, anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken, işte böyle bi zamanda, ……" (15)

"Evvel zaman içinde ……" (25)

"Evvel zaman içinde, halbur saman içinde, ……" (17)

"Masal masal matladı, iki sıçan çatladı. Biri gara, biri boz. Bindim bozun boynuna, gettim Halep yoluna. Halep yolu bit pazar, içinde arı gezer. Arı beni gorhuttu. Vere vere verdim, gide gide gittim, bi tüccarın evine gonuh oldum……" (10)

b) Geçiş / Bağlayış Formeli:

"Az gidiyi, uz gidiyi, dere depe düz gidiyi, altı ay bi güz gidiyi." (6,7, 15,19)

"Onlar orda düşüne dursunlar, oğlan gılıh değiştirip, düşman padişahın sarayına gidiyi." (14)

"Onlar sarayda uğraşadursunlar, biz gelelim Muratsız Dilber'e." (18)

"Onlar orda gala galsın, anaları gızın adını Haftican goymuş." (12)

"Gelelim babasına……" (10)

"Ve yola düşüyler. Şura senin, bura benim; yürüyü gidiyler." (9)

"Bi de uyanıy ki, ne uyani? Etrafını goca goca yılanlar çevirmiş!" (3)

"Padişah bahıy ki, Keloğlan tığ gibi delikanlı oldu!" (23)

"Bahıy ki, o şehrin bütün insanları gara giymiş!" (7)

c) Benzer Durumlarda Kulllanılan Formeller:

"O gadar güzelmiş ki; resmini görenin gözü gamaşır; kendini görenin gözü kör olurmuş." (19)

"Ayın ondördü gibi güzel bi gız dışarıya çıhıyı.(15, 22)

"Bi dudağı yerde, bi dudağı göğde dört tene gara zenci çıhıyı." (18)

"İn misin, cin misin, ne arıysın burda?' diy. Oğlan da; 'Ne inim, ne cinim Allah beni gırh bacıya gardaş olarak gönderdi,' diy." (14)

"Eğer demir çarıh, demir deynek, demir köynek yaptırırsan, giyip de üzerinde eriyene gadar gezersen beni bulursun." (6)

ç) Bitiş Formeli:

"Gırh gün gırh gece davul düğün ediyler. Senesine de Allah bi çift oğlan veriyi. Biri Gülcemal'in ülkesinin padişahı, biri de oğlanın ülkesinin padişahı oluyu. Onlar da gonahlarda mutlu bir şekilde yaşıylar." (19)

"Gırh gün gırh gece davul düğün ediyler. Aclar doyruluyu, çıplahlar giydiriliyi. Yiyi içiyi muratlarına geçiyler." (3)

"Gırh gün gırh gece davul düğün ediyler. Yiyi içiyi muratlarına geçiyler." (7, 8, 11, 13, 14, 23)

"Bacısı gahıyı, gırh gün gırh gece düğün yapıyı. Meğerse o memleketin padişahıymış. Yiyi içiyi, muratlarına geçiyler." (6)

"Yedi gün yedi gece düğün yapıylar. Yiyi içiyi muratlarına geçiyler." (12)

"Bunu, gırh gatırın guyruğuna bağlıylar. Dağdan dağa, daşdan daşa çarpa çarpa geberiyi gidiyi. Kendi de garısıynan, çocuğuynan yiyi içiyi muratlarına geçiyler." (4)

"Yiyi içiyi muratlarına geçiyler." (7, 10, 15, 18)

"Yeniden düğün guruluyu. Fakir fukara doğuruyu. İkisi de aynı gece evleniyler, muratlarına geçiyler." (20)

"Malatya'da, o zamana gader görülmemiş bi düğün yapiler ve mutlu yaşiler." (16)

"Masal da burada bitiyi / sona eriyi." (9, 22, 24, 25)

Görüldüğü gibi, birkaçı hariç, hemen hemen her masalda farklı bir bitiş formeli kullanılmıştır.

2. Masalların Yapısı: Suzan Geniş'in masallarında, yapı olarak, birkaçı hariç, büyük bir farklılık göze çarpmasa da, yine de anlatıcıya mahsus bazı özelliklerin ilave edildiğini, iki metnin birleştirilerek tek bir masalmış gibi anlatıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, "Zümrüdü Anka" masalıdır. Bu masalın ilk bölümü **Typen Türkish Volksmärchen**'de 257 numarada yer alan "Aslan Sütü" masalının bir varyantıdır. Birden fazla masal tipinin birleştirilmesini; "Altın At, Altın Elbise, Altın Kılıç" masalında da görüyoruz. Masalın girişinde farklı bir konu işlenirken, devamı **Typen Türkish Volksmärchen**'deki 257 ve 258 numaralı masallara benzemektedir. Ayrıca "Horozun Sırtındaki Ceviz Ağacı" adlı metin, bir tekerleme özelliği göstermesine rağmen, sonu Keloğlan'a bağlı olarak anlatılan bir masal şeklindedir.

"Keloğlan Keçeli Tas" adlı masal ise nazım-nesir karışımı bir yapıya sahiptir. Kahramanların birbirlerine karşılıklı olarak soru sorup, cevap verdikleri bilmeceler manzumdur ve folklorumuzda bilmece sorma geleneğinin güzel bir örneğini sergilemektedir:

"Gız soruyu:
Keloğlan Keçeli tas
Nerden geldin hokkabaz
Benim bir bilmecem var
Bil ki baham bu nedir:
Bir evde uzun gavah
Etrafında dalları
Bil ki baham bu nedir?
Keloğlan:
Hanım hanım hancugaz
Onda ne var oncuğaz
Bi evde uzun gavah
O ola ki gadındır
Etrafında dalları
O ola ki çocuhlar"

"Açtım Bir Duvah" adlı masalın sonu ise bize tekerlemeleri hatırlatmaktadır:

Açtım bi duvah
Çıhtı bi gabah
Hey gidi deli Gaffar (adamın adı da Gaffar'ımış)
Dudağı sarhar
Sürek bi devran dedi
Arhama aldım kürküme sıçtı
Yere indirdim göbeği düşdü
Üç otuz yaşlı
Serpme dişli
Böyle bi acize gördünüz mü söyleyin."

GENİŞ'in anlatmış olduğu "Sefa ile Cefa" masalı ise yapı olarak bir masaldan ziyade halk hikâyesini hatırlatmaktadır.

3. Masalın Dili: Suzan GENİŞ'in anlattığı masallarda, doğup büyüdüğü yer olan Malatya'nın ağız özelliklerini görmemiz mümkündür. Onun, evlendikten sonra bir süre İstanbul'da ikâmet etmiş olması, konuşmasını biraz etkilemiş olsa da, bu fazla değildir. O, yer yer mahallî kelime ve deyimleri masallarında kullanmıştır. Bunlardan bazıları: *bitlen-, çorahlan-, leşger, kete, pazı, seplen-, totaba, dinekle-, köcek, kelaraçın, çemirle-, harıh, kergâh; köpür köpür köpür-, cızı böceği kimi çatla-, hış hamur ol-,* vs. gibi.

B. MASALLARIN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

1. Destan, Efsane ve Dede Korkut Hikâyeleri ile Benzerlikler: Kaynak şahsımız Suzan GENİŞ'in anlatmış olduğu masallarda, yer yer destan, hikâye ve efsanelerle benzerliklerin olduğu görülmektedir. Bunlardan sadece birkaç örnek vermek istiyoruz:

"Altın At, Altın Elbise, Altın Kılıç" adlı masalda, küçük şehzadenin, İstanbul'a giden babasından istediği **at, elbise ve kılıç** ile Dede Korkut Hikâyelerinden "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek" hikâyesinde; Kam Püre'nin, oğlu Beyrek için İstanbul'a giden bezirganlardan istemiş olduğu "yahşı armağanlar" (deniz kulunu boz aygır, ağ tozlu katı yay, altı perli gürz) (ERGİN 1997: 117) arasında büyük benzerlikler vardır. "Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek" hikâyesi ile benzerliğin olduğu bir başka konuyu ise "Gülcemal" adlı masalda görmekteyiz. Gülcemal, kendisiyle evlenmek isteyen genç ile çeşitli yarışlar yapar: Önce at koştururlar, sonra koşu yaparlar, ardından cirit oynarlar. Ancak, üçünde de berabere kalınca kırk gün birbirlerine kılıç sallarlar, sonunda oğlan Gülcemal'i yener; parmağındaki yüzüğü çıkarıp kızın parmağına takar. Beyrek ile Banu Çiçek'in karşılaşması da, aşağı-yukarı aynı şekilde tezahür etmiştir. (ERGİN 1997: 123) Aynı masalın devamı ise "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" hikâyesine benzemektedir. Padişah, oğlunun getirdiği kıza kendisi sahip olmak ister. Bunun için de oğlunu öldürmek niyetiyle ava gönderir. Ardından gizlice birkaç kişiyi görevlendirip, ellerine ucu zehirli bir ok vererek, oğlunu öldürmelerini ister. Padişahın adamları, oğlanı zehirli ok ile yaralar.

Düştüğü yerde bir süre baygın yatan genci bir köylü kurtarır.

Dikkat edilirse, Boğaç Han'ın, babasının kırk yiğidi tarafından öldürülmesi ve Hz. Hızır'ın yardım etmesi ile, padişahın oğlunun başına gelenler arasında büyük benzerlikleri vardır. Yine aynı hikâyede; oğlu olanın **ak çadıra**, kızı olanın **kızıl çadıra**, oğlu kızı olmayanın **kara çadıra** konulması uygulamasında, ak rengin erkeği, kızıl rengin ise kızı sembolize etmesi; "Kül Eşek" masalında şöyle ifade edilir: Yedi erkek kardeş, anneleri sekizinci doğumu yapacağı vakit; "*Biz onu bunu bilmezik, aha gidiyik. Eğer çocuğun gız olursa dama* ***gırmızı bez*** *as, oğlun olursa* ***beyaz****...;"* derler.

Dede Korkut Hikâyelerinde sık sık kullanılan; "açları doyurup çıplakları giydirme" sözü, "İt Meniği" adlı masalda şöyle geçer; "*Bütün fakire fuharaya gırh gün gırh gece yemek döküyü. Bütün fakirleri giydiriyi."*

"Altın At, Altın Elbise, Altın Kılıç" masalında yer alan; *"Günün birinde bir dağın tepesine geliyi. Bahıy ki, gocca bi gonah. Bi sürü penceresi var. Ama, gapısı yohdur. Bunun etrafında dönüyü, girecek bir yer arıyı... Girecek kadar bi delik açıyı..."* sözleri, Oğuz Kağan Destanındaki penceresi gümüşten, duvarları altından, çatısı demirden, fakat kapısı kilitli olan evi hatırlatmaktadır.(ÖGEL 1989: 123)

Suzan GENİŞ'in anlattığı masallarda efsanevî unsurlar da yer almaktadır. Bunlardan ilki; "Altın Şamdan" masalında geçen ve "Lokman Hekim" efsanesini hatırlatan bölümdür. Bu bölümde, bir çukurdan hazine dolu bir yere giren delikanlı, orada aç susuz beklerken, bir yılanın taşın üzerine kustuğunu görür ve intihar etmek düşüncesiyle bunu alıp yer. Fakat, yediği nesnenin çok lezzetli olduğunu görür. Yılan, çıkıncaya kadar bu şekilde genci besler. "Lokman Hekim" efsanesinde ise, derdine Lokman'ın çare bulamadığı genç başını alıp dağlara çıkar. Orada bir kara koyunun sütünü içen yılanın kustuğunu görür. Hasta genç, intihar etmek düşüncesi ile bunu içer, fakat ölüm yerine bütün ağrılarının geçtiğini görür. (ŞİMŞEK 1995: 333-338)

"Bastığın Dallar Kurusun" adlı masaldaki bir bölüm ise bize, çeşitli şavaşlarda yaşanılan ve daha önceden ölmüş olan bazı velî tipindeki kişilerin veya şehitlerin, göze görünmeden Türk askerlerine yardım etmesini konu alan efsanelere benzemektedir.(ALPTEKİN 1993: 45-56) *"Oğlan, gendisi meydana çıhıyı. Bi bahıy ki, garşı tarafın askerleri gendilerine bahdıhça gorhuyu, gaçıylar. Hiç kimse gendilerle savaşmıyı. 'Niye gaçıysınız, gelseze?' diyi. Garşı teref diy ki; 'Biz, sizinnen nasıl savaşah? Bir gişi, gırh gişi oluysunuz. Yerden adam bitiyi' der."* Tıpkı, 1974 Kıbrıs Barış Harekatında, Rum kesiminin; "Biz bir avuç Türke yenilmezdik, fakat bizi aralarında bulunan yeşil sarıklılar mahvetti," şeklindeki konuşmalarında olduğu gibi ……

Efsane ile bağlantısı olan bir başka masal ise "Kül Eşek"tir. Yedi kardeşten sonra dünyaya gelen kıza "Haftican" (yedi canlı) adı verilir. Çünkü, yedi kardeş, bunun doğumuna bağlı olarak (erkek zannettikleri için) evi terketmişlerdir.

Görüldüğü gibi, anlatıcımız Suzan GENİŞ, çeşitli destan, hikâye ve efsanelerden hareketle masallara yeni eklemeler yapmıştır.

2. Anlatıcının Bilgisini, Kültürünü, Değer Yargılarını ve Hayata Bakış Açısını Aksettiren Unsurlar: Suzan GENİŞ, anlattığı masalllar ile, farkında olmadan kendi duygu ve dü-

şüncelerini de aksettirmiş; bazı olayları kendi fikrine göre değerlendirmiştir. Bunlardan sadece birkaç örnek vermek istiyoruz:

Padişahın kızı, Keloğlan'ı dışarı atmak isteyenlere; *"Benim için önemli olan görüntü değil, akıldır. Üçüncü bilmeceyi de bilirse Keloğlan'ı alacam,"* der. Daha sonra padişah, Keloğlan'ın yakışıklı bir delikanlı olduğunu görünce; *"Keloğlan'ı kel eden çuluymuş"* der. (23)

Bir başka masalda da buna benzer bir görüş yer almaktadır: Kız, oğlanın babasına; *"Meziyet pantolonda, ceketteyse aha ben de giydim. Eğer akıldaysa, işte senin oğlun, işte de ben,"* der (24). Burada, anlatıcı, kahramanın dilinden kendi düşüncesini aksettirerek dış görünüşten ziyade, insanın yaptığı işe, söylediği sözlere itibar edilmesi gerektiğini ifade eder.

Anlatıcımız, iyilik yapmayı, yardım etmeyi, düşkünlerin elinden tutmayı seven bir kişiliğe sahiptir. Bu özelliğini anlatmış olduğu masallara da aksettirmiş ve kötü kalpli kahramanlara dahi ceza verdirtmeyip, ilgili şahısların bunları affetmesini sağlamıştır. "Üç Bacı" masalının hemen hemen bütün varyantlarında, küçük bacılarına kötülük yapan ablalar, kırk katırın kuyruğuna bağlanarak cezalandırılırken, GENİŞ'in anlatmasında, küçük kardeşin; *"Bırakın çekip gitsinler padişahım,"* demesiyle affedilmiştir.(17)

Anlatıcımızın bu düşüncesi "Altın Şamdan" masalında da kendini gösterir; *"Oğlan, bu altınları alıyı, ev yaptırıyı, kendine bi iş yeri açıyı, talebe ohutuyu, yetimi doyuruyu. Durmadan hayrediyi. Gelen altının bi tenesini gendine harcıysa, gırh tenesini de fahir fuharaya harcıyı. O diyarda ne aç, ne açıhta, ne de fahir galıyı."*

Bilindiği gibi, çok yaygın bir masal olan "Zümrüdüanka Kuşu"nun sonunda padişahın küçük oğlu yurduna döner ve ağabeylerinin kendisine yaptıklarını babasına anlatır. Baba, büyük ve ortanca oğlunu cezalandırıp, küçüğü kendi yerine padişah yapar. Ancak, GENİŞ'in anlattığı varyantta sonuç, yine iyi niyet üzerinedir, ağabeyler affedilir: *"Bana ne taht lâzım, ne de tac. Bırah beni dilediğim gibi gezem. Dünyanın güzelliğini, zenginliğini tadam, ilmini öğrenem," …… "Oğlan da başını alıp gidiyi. Nerede bi düşgün görse yardım ediyi, nerde bi yaralı görse yarasını sarıyı. Belki de hâlâ bi yerde insanlara yardım ediydir."*

İyiliğin yanında, yiğitlik de önemlidir anlatıcımızın nazarında. O, bir padişahın, maddiyata ihtiyacının olmadığını bilir. Onun için padişah, kızını vereceği gençte başka meziyetler arayacaktır. O da yiğitliktir: *"Takdir edersiniz ki, her babada olduğu gibi ben de gızıma bazı şeyler isterim. Bazı şartlarım var. Benim maddiyata ihtiyacım yoh ama, damadım olacah kişinin bi yiğitliğini görmek isterim."* (13)

GENİŞ'in bir "anne" olduğunu, olaylara bir anne şefkatiyle yaklaştığını, anlattığı masallarda da hissetmek mümkündür. Anne, yavrusunu koruyan, seven, babaları ile aralarında iletişim sağlayan kutsal bir varlıktır:

"Annesi, oğluna, kenarı işli bir mendil vererek, bunun ona uğur getireceğini söyler." (14)

"Padşah, küçük kızına kızdığı için, kız babasıyla ilgili meseleleri annesi aracılığı ile söyler." (14)

Hanımların vefasız olduğuna inanan padişaha veziri; *"Evet padişahım, seni doğuran, büyüten de bi anaydı"* diyerek, bütün hanımların kötü olamayacağını ifade etmiştir.(22)

Yedi yıl annesinden ayrı kalan kahramanı, "Altın Şamdan" adlı masalda şöyle dile getirirr: "*Bu oğlan, ne altına, ne mücevhere bahıyı. 'Benim guru ekmeğim bana yeter. Keşke anam da sağ olsa,' diyi."*

"Kül Eşek" masalında ise anne ve babanın çocuklarına olan bağlılığı kaynak şahsımızın dilinde şöyle ifade edilir: *"Baba dayanamıyı, çocuhların hasretinden ölüyü. Ana da âdetâ gızdan yaşam gücü alıyı."* (Bu sözler, tamamiyle kaynak şahsımıza ait olup, masalın diğer varyantlarında yer almaz.)

"Zümrüdüanka Kuşu" masalında, anlatıcımızın bir başka özelliği daha dikkati çekmektedir; genci yeryüzüne çıkaracak olan kuş, ondan; **kırk tuluk et, kırk tuluk biber ve kırk tuluk su** ister. Kahraman, "fık" dedikçe su, hık dedikçe eti bibere batırıp kuşun ağzına verecektir. Et ile suyun yanında **biberin** de yer alması, sadece GENİŞ'in anlatmasında göze çarpmaktadır. Bunun sebebi ise, anlatıcının, masaldaki olayları kendi dünyası içerisinde değerlendirmesi ve şekillendirmesinden dolayıdır. Çünkü, Suzan GENİŞ, biberi çok seven, acısız hiçbir yemeği düşünemeyen bir kişidir. Onun için, Zümrüdüanka'nın yiyeceği eti de **acılı** hazırlar.

Tespit ettiğimiz masalların büyük bir kısmında **hanımların başarısı** dile getirilir (6, 8, 14, 16, 22 numaralı masallarda olduğu gibi). Özellikle; "Oğlan Geldim Kız Giderim" adlı masalda, olay bu konu üzerine kurulmuştur ve sonunda kızların erkeklerden daha akıllı ve çalışkan olduğu ispatlanır. Yine, çoğu masalda, padişahların da hanım olduğunu görmekteyiz.

Masallarda geçen savaşlar da anlatıcının bakış açısıyla değerlendirilir. Ona göre savaşlar sadece gündüzleri yapılır, geceleri ise dinlenmek için mola verilir. "Zümrüdü Anka" masalında, kahraman, dev ile akşama kadar savaşır. Akşam olunca dev; "*İnsanoğlu, bugün ahşam oldu, yarın sabah galdığımız yerden başlarıh, böyle daha zevkli oluymuş*," der.

Bütün bu örneklerde, anlatıcının, masaldaki olayları kendince yorumlayıp değerlendirmesini görmekteyiz ki, bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz.

3. Bölgenin Kültürel ve Folklorik Özelliklerinin Masallara Aksetmesi: Kaynak şahsımız Suzan GENİŞ'in anlattığı masallarda, onun doğup büyüdüğü yer olan Malatya ile ilgili bir takım kültürel özellikleri bulabiliriz:

"Anası hamur yoğururken eliyle teşti garıştırıymış." (1)

"Evin garısı, tandır örtmesini gösteriyi." (6)

."Bi gün, bi gomşu geliyi, diy ki; 'Şehriye tökeceyik, gızlar bize toplandı. Acıh Haftican da gelsin." (12)

"Gızlar bi gün gahıyı, ablalarına diyler ki; 'Abla gah, saçına gına yahah." (14)

"Bi tene öküzleri varmış, onu kesiyler. Gonu gomşuya keyif lâzım. Teştler gurulup pilavlar bişiyi, tiritler gonuyu, yemekler yeniyi. Salman Selim'in ruhuna bi Fatiha ohuyan gidiyi." (22)

"Padişah, gızını isteyen gence; 'Hay hay, gabulüm, madem Allah'ın emriynen istiyisen, ben de veriyim. Yalnız, ben padişahım, gızım da padişah gızı. Üç-beş kişiynen söz kesilmez. Şehrin ileri gelenlerinden bi gaç gişi çağır gel,' der." (13)

"Bunlar, gızı Allah'ın emriynen istiyi, padişah da 'hay hay' diyi. Şerbetler içiliyi, duâlar ediliyi." (13)

"Bahıy ki, o şehrin bütün insanları gara giymiş. Âdeta, şehrin üzerine kül elenmiş gibi. İnsanlar ne gonuşuyu, ne gülüyü." (7)

"Padişahın Üç Oğlu" masalında anlatılan kuşların döğüşü ile ilgili bölüm ise, bugün hâlâ belirli yörelerde yaşatılan horoz döğüşünü hatırlatmaktadır: *"Neyse, bunlar birbirlerine girişiyler. Şimdi, o saldırdıhça, bu ganatlarının altından gaçıyı. Derken, bunu adam akıllı yoruyu. Yorulduktan sonra tepesine bi tene vuruyu. Guş bayılıyı, gendisi de guşun üstüne çıhıyı."* (7)

Masallarda yer alan misafirperverlik de, Türk kültürüne yakışır bir şekilde anlatılır. Misafiri ağırlamanın en güzel şekli, ona leziz yemekler hazırlamaktır. Özellikle de aç olan misafire çorba ikram edilir. (9,10)

"Beni misafir etmek istiyseniz, getirin yiyecekleri şimdi yiyem. Günlerdir acım." (21)

"Hemen padişah emrediyi, gocca bi kuzu kesiyler, oğlana muazzam bi sofra hazırlıylar." (21)

"Sofraya davet ediyi, ağırlıyı, hemen hamam yahtırıyı, yemek hazırlatıyı." (8)

"Üç Arkadaş" adlı masalda ise, evine misafir olarak gelen ihtiyarın tedavisi için oğlunu kesen adam, çocuğun cesedini saklar ki; hanımı çocuğun ölüsünü görüp de ağlarken ihtiyar farkedip suçlanmasın diye.

Üzerinde durduğumuz masallarda dikkatimizi çeken bir başka husus da, anlatıcının sık sık çeşitli hayvan derilerinden söz etmesidir. Masallardaki duruma göre; bazen kaplan derisi, bazen ayı derisi, bazen de eşek derisi değişik gayelerle kullanılır:

"Oğlan, o gaplanın derisini yüzüyü, tuluh yapıyı, südü sağıyı, alıp yola goyuluyu." (21)

"Anası alıyı, gızına deriden bi torba dikiyi." (6)

"Lanetleneni, eşek derisinden çıkarılan posta, boğazına kadar koyup, yedi yol çatına bırakırlarmış." (17)

"Ormana gidip bi ayı vuruyu. Ayın postunu yüzüyü, içine giriy ki, dev gohusunu almaya." (13)

GENİŞ, anlattığı masallarda, Malatya ve çevresinden de söz etmeyi ihmal etmemiş, bazen Malatya Beyini evlendirmiş(16), bazen de kahramanı "Küllü Mağara"ya göndermiştir. (16)

4. Toplumda Yaşanan Bazı Sosyal Problemlerin Masala Aksedişi: Üzerinde durduğumuz masallardan hareketle kaynak şahsımız Suzan GENİŞ'in nazarında, günümüzde yaşanan problemlerin neler olduğunu, toplumun değer yargılarını ve olaylara bakış açısını da rahatlıkla tespit edebiliriz.

Anlatılan masalları bu yönüyle incelediğimizde, toplumun en büyük probleminin "maddî sıkıntı" ve "işsizlik" olduğunu söyleyebiliriz. Bu arada, insanların da maddiyata düşkünlüğünü unutmamak lâzım:

"Çalışmak istiylermiş amma, iş bulamıylarmış." (9)

"Bu devirde, kimse kimseye parasız bişe vermez. Paran varsa ceket giyersin, yohsa sovuhdan donar ölürsün." (9)

"Herkes giyiniyi, guşanıyı. Parası olan parasıynan, olmayan eşeğini satıyı, kendine üstbaş alıyı, gidiy." (23)

"Bu gader vezir çocuhları, zenginler, tahsilliler bilemedi de Keloğlan mı bilecek?" (23)

"Nasıl fidye istesinler diye plân guruylar kendi kendilerine; 'Bi mektup yazah, pencereden atah, filanca yere şu gadar altın bırah ki, oğlunu alasın -diylergafasına vurur öldürürük, parayı aldıhtan sonra,' diyler." (16)

Halkın bu tür sıkıntılarını ise Padişah veya iyi kalpli ve cömert insanlar çözer; *"Yeni evlenen, dükkan açan veya ba-*

şından bi musibet geçen birisi varsa, padişahın huzuruna çıhıp da; 'Fîsebillillah' dedi mi padişah tezkere yazıp eline verirmiş." (8)

Bazı masallarda ise toplumun aksayan yönleri, kötü kahramanlara bağlı olarak dile getirilir:

"Oğlan diy ki; 'Acaba benim bacanaklar n'oldu?' Onlar da diy ki; 'Filan pınarın başında, alem yapıylar, dansöz oynatıylar." (14)

"*Bu iki gardaş, bi su başında gonahliyler. Başlıylar alem yapmaya. Davarlar kesiliyi, sazlar çalınıyı, çengiler oynuyu." (15)*

Görüldüğü gibi, masallarımıza artık, dansözler çengiler de girmiştir.

5. Aile Yapısı: Anlatılan masalların çoğunluğunda mutlu bir aile tablosu sergilenir. Karı-koca, anne-baba, evlat-ebeveyn, bacı-kardeş birbirlerine çok iyi davranırlar ki, bu durum da anlatıcının düzenli aile hayatı ile bağlantılı olsa gerek. Çünkü, masalların diğer varyantlarında bu özellikler üzerinde fazla durulmaz:

Eşine sadık olan kadın, kendisini götürmek isteyenlere; "*Yoh, gocam beni burda bırahdı, burda bulmalı*," der. (19)

Kadın, kendisinin sözünü dinleyerek yaptığı işten olumlu sonuç alan eşine; "*Herif, iyi ki benim sözüme uyup gençlikte bela istemişsin, yohsa ihtiyarlıkta bu bela nasıl çekilirdi?" der. (10)*

Anne, çocuklarının hep birlikte evlerine döndüklerini görünce, ölen eşini hatırlayarak; "*Keşke babanız da olsaydı," der. (12)* Fakat, anne için de, baba için de, hayatta en kıymetli varlık çocuktur:

*"Padişah, çocuhlarını gurbete saldıhtan sonra pişman olur; 'Bu neydi ki, çocuhlarımı yarışa sohtum. Çocuhlarımın **varlığı bile bana yeterdi**,' diy." (7)*

Çocuğu olmayan anne duâ eder; "*Yâ Rabbi, bi gızım olsun, beyaz fidan gibi, dişleri inci gibi, saçları sırma gibi. Dünya güzeli olsun. **Tek yüzünü görem ölem.**" (4)*

*"Yedi yol ağzında tekmelenen lânetli kadın, bu acılara hiç aldırmazken, çocuklarının attığı gülden incinerek; 'Ooof, dikenleri yüreğime battı,' der. Çünkü, **anaya evladın attığı gülün bile dikeni dokunur**." (17)*

Masallarda, kardeşlerin birbirlerine olan bağlılıkları da dikkat çeker:

Yedi erkek kardeş, bir bacıları olduğu takdirde; a)ipekten başka birşey giydirmeyeceklerdir, b) Onu altınlarla süsleyeceklerdir, c)Kuş sütüyle besleyeceklerdir, ç) Çok cesur yetiştireceklerdir, (12).

Kız, eve dönmeyen kardeşinin peşinden giderek; ***"Ya gardaşımnan var olam, ya gardaşımnan yoğ olam,"** der. (15)*

Özellikle küçük kardeşler, büyüklerine bağlıdır ve affedicidir:

Küçük kardeş, ağabeyleri ile birlikte üç yol ağzına vardıklarında; "*Gidip de dönülmeyen yola ben gidem. Siz benim ağabeyimsiniz, daha büyüksünüz. Babam size daha çok emek vermiş, daha çok üzülür," der. (7)*

Padişah, küçük kardeşlerine kötülük yapan ağabeyleri cezalandırmak istediğinde, o*; "Baba, ben affettim, sen de affet. Ne de olsa gardaşlarım onlar," der. (5)*

Bu örneklerden de anlaşılıyor ki, anlatıcı yaşamakta olduğu düzenli aile hayatını ve aile fertlerinin birbirlerine olan bağlılıklarını, masal kahramanları üzerinde de görmek istemiştir.

6. Anlatıcı ve Çevresinin İnanış Sitemini Aksettiren Unsurlar: Her anlatıcı, anlattığı masala kendi dinî

inancını da aksettirir. Buna bağlı olarak, İslâmiyeti yaşayan bir anlatıcının anlattığı masallarda bir takım İslâmî unsurlara rastlamamız mümkündür. Bu durum, anlatıcının, İslâmiyeti yaşayış derecesine göre değişir. Eğer, İslâmiyetin bütün emir ve yasaklarını tamamiyle yerine getirmeye çalışan bir anlatıcı var ise, onun anlattığı masallarda da, kahramanlar aynı şeyleri yapar. Nitekim, üzerinde durduğumuz anlatıcı Suzan GENİŞ de İslâmiyeti tam olarak yaşamaya çalışan bir hanımdır. Bu sebeple, anlattığı masalların kahramanlarında da hemen hemen aynı özellikleri görebiliriz:

"*Küçük oğlan, sabah namazından önce uyanıyı, abdest alıyı, iki rekat namaz gılıyı." (5)*

"Oğlan, ahşam savaştan çıhtıhtan sonra, abdest alıyı, namaz gılıyı ve Allah'a yalvarıyı." (5)

"Geliyi, sabah namazında memleketine gavuşuyu, camiye gidip bahıy ki; iki tene aslanlar gibi babayiğit geliyler. Abdestlerini alıylar, namazlarını gılıylar." (10)

"Oğlan, kendi kendine abdest alıyı, namaz gılıyı …… Hocası diy ki; 'Yarın gece Cuma gecesi, hiç uyuma, abdest al, namaz gıl, Allah'a duâ et." (21)

Suzan GENİŞ'in anlattığı masallarda, "abdest alıp, namaz kılma"nın dışında en çok dikkatimizi çeken husus, kahramanların sık sık Allah'a şükredip, karşısındakinden helallik istemesidir (3,6,7,8,0,11,21):

"*Geride bi canından başga bişesi galmıyı. Ama, Allah'a hamdediyi… 'Veren de sensin, alan da. Belâ senden gelmiş' diyi." (10)*

"Ben seni küçük gördüm, oysa hiç bir canlıyı küçük görmemeliydim. Bu bana ders oldu, hadi hakkını helal et." diyi (7)

Bunların dışında, İslâmiyetle ilgili başka düşüncelere de rastlamamız mümkündür. Konuyla ilgili sadece birkaç örnek vermek istiyoruz:

"Sen Allah'dan af diledin mi, Allah affeder padişahım." (8)

"Galbinden de affetti diye kibirleniyi. Sonra hemen pişman oluyu, tövbe ediyi." (8)

"Çocuklar, ufak bi dükkan açıylar. Aynen analarından işittikleri gibi, babalarının yaptığı gibi; sadakalarını, zekatlarını hergün fakire veriyler. Allah da bunlara mal üstüne mal veriyi." (10)

Dev, yanına gelen adamın Azrail olduğunu zannederek; "*Yâ Rabbi, tövbe, alma canımı. Ben bu gadar adam öldürdüm. Nolacah benim halim? Can alırken insanlar çoh acı çekiyi. Ben de çekerim, alma,"* der. (15)

7. İlmin Önemi: Masalcımız Suzan GENİŞ, okumaya, çalışmaya, ilim yapmaya ve spora önem veren bir kişiliğe sahiptir. Onun nazarında, maddiyattan ziyade okumak ve ilim tahsil etmek daha üstündür. Bu düşüncesini masallara da sık sık aksettirir, hatta halk anlatmalarında karşılaştığımız "yardımcı ihtiyar" motifi bile GENİŞ'te "hoca" şekline dönüşmüştür. Anlatıcımızın bu konudaki görüşleri, masallara şu şekilde aksetmştir:

"Oğlan çoh guvvetli, akıllı, ilim yapmış bi insanmış." (13)

"Hiç ohuma yazma bilmezken, ohuma yazma öğreniyi. Dünyada ne gadar ilim irfan varsa hepsine sahip oluyu.." (3)

"Oğlan, ohumayı çoh severmiş, durmadan ohurmuş. Ohumadan eli değmezmiş ki evlene." (16)

"Bu, çocuhlara bi hoca tutuyu. Ata binmeyi, cirit atmayı, silah guşanmayı, sporun bütün dallarını öğretiyi."(7)

"Peri kızı, bunlara ata binmeyi, cirit atmayı gılıç gullanmayı, her şeyi öğretiyi. İkisini de savaşçı yetiştiriyi." (17)

"Padişahın oğlu, reyhan satan kızı gördükten sonra; 'Demek ki, herkes kendi dalında bi alimmiş," der. (16)

Ama, okul ile birlikte hayat tecrübesi de şarttır. Çünkü, padişahın oğlu, istediği kızı alamayınca; *"Sırf kitaptan bilgi olmazmış. Gezip dolaşmak lâzımmış. Meğerse, benim hayat okulundan öğreneceğim çoh şey varmış," der. (16)*

Bütün bu açıklamalara ilaveten, anlatıcımız Suzan GENİŞ'ten derlenen masalları topluca değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz:

a) Anlattığı masallar; "asıl halk masalları" ve "olağanüstü masallar" grubuna girmekte olup, "hayvan masalları" ile "zincirlemeli masallar"ın örneklerine rastlanmamaktadır. Ayrıca, iki de tekerleme söylemiştir.

b) Masallarda, hanımların sadâkati, başarısı ve çalışkanlığı ön plândadır. Hanım padişahlar vardır.

c) Kahramanlara, "ak saçlı ihtiyar" yerine rüyalarında gördükleri "hoca" yol gösterir.

ç) Keloğlan, zekayı sembolize eder, padişahın akıl danışmanı olur.

d) Kahramanlar "affedici" bir karaktere sahiptir. Bu sebeple, birçok masalın sonunda yer alan "kırk katır kırk satır" seçimi yerine cezalar affedilir.

e) Her memleketin bir padişahı vardır.

İşte, yukarıdan beri açıklamaya çalıştığımız özelliklerini göz önüne alarak, usta anlatıcılığı ve ilave ettiği yeni unsurlarla masallara kendi mührünü vuran Suzan GENİŞ, tam bir **masal anasıdır**. GENİŞ'in, masalcılığının dışında; efsane anlatma, ağıt, mani ve türkü söyleme gibi meziyetleri de vardır.

NOTLAR

[1] Örneklerin sonunda yer alan rakamlar, anlatıcıdan tespit edilen masalların numarasıdır.

KAYNAKLAR

ALPTEKİN (1993), Ali Berat, **Fırat Havzası Efsaneleri**, Antakya.

AZADOVSKİ (1992), Mark, (Girişi yazan ve Çeviren: İlhan Başgöz), **Sibirya'dan Bir Masal Anası**, Ankara.

BAŞGÖZ (1988), İlhan, "Masalın Anlatıcısı", **Masal Araştırmaları / Folktale Studies I**, İstanbul, 25-29.

BORATAV (1988), Pertev Naili, "Masal ve Masalcı Üzerine", **Masal Araştırmaları / Folktale Studies I**, İstanbul, 31-39.

ERGİN (1997), Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I / Giriş-Metin-Faximile**, Ankara.

GENİŞ (1998), Özlem, **Malatyalı Suzan Geniş'ten Derlenen Masallar**, Elazığ, (Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi).

FİLİZOK (1991), Rıza, **Ziya Gökalp'in Edebî Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma**, Ankara.

ÖGEL (1989), Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, C. I, Ankara.

SAKAOĞLU (1987), Saim, "Tokatlı Bir Masal Anası: Şehâdet Göl", **Erciyes**, 10(115), Temmuz, 9-11.

SAKAOĞLU (1980), Saim, "Masal Anlatıcılarının Bazı Husûsiyetleri", **Burak**, 1 (3-4), Ocak-Şubat, 3-6.

ŞİMŞEK (1995), Esma, "Bir Olağanüstü Varlığın Yaratılış Miti: Şahmaran", **Tuncer Gülensoy Armağanı** (Hazırlayan: Ahmet Buran), Kayseri, 333-338.

ŞİMŞEK (1996), Esma, "Kadirlili Bir Masal Anası: Meliha Varlı", **Erciyes**, 19 (221), Mayıs, 14-17.

ŞİMŞEK (1999), Esma, "Kırşehirli Bir Masal Anası: Esma Demirdaş", **Tarla**, 33 (99/5), Mayıs, 22-27.